

ÇUVAŞ DİLİNİN ETYMOLOGIQUE SÖZLÜĞÜ

HASAN EREN

V. G. Egorov, *Étimologičeskiy slovar' çuvaşskogo yazıka*. Çeboksarı, 1964. 355 s.

Çuvaşça, ses örgüsü ve gramer yapısı bakımlarından Türk diyalektleri arasında özel bir yer tutar. Bu sebeple, türkologlar Çuvaşça üzerinde önemle durmuşlar, ses ve gramer bakımlarından Çuvaşçanın Türk diyalektleri arasındaki yerini belirtmeye çalışmışlardır. Bu çalışmalara birçok Avrupalı bilimliler katılmışlardır. Ancak, Macarca, Çeremisçe gibi birtakım dillerin Çuvaşçanın baskısı altında kaldıklarının anlaşılmasından sonra Macar ve Fin bilimlileri bu alanda büyük bir çaba sarf etmişlerdir. Burada Macar bilimlilerinden J. Budenz, Z. Gombocz, J. Németh, L. Ligeti'nin, Fin bilimlilerinden de Y. Wichmann, H. Paasonen, G. J. Ramstedt ve M. Räsänen'in adlarını anabiliriz. N. Poppe de arasına Çuvaşça üzerinde durmuştur.

İkinci Dünya Savaşı içinde Almanya'da J. Benzing, Çuvaşça alanında çalışmalar yaparken Danimarka'da da K. Grönbech, V. Grönbech'in kurduğu geleneğe sadık kalarak Çuvaş diyalekti üzerinde çalışmıştır. O. Pritsak'ın da bu konuda değerli çalışmaları vardır.

Rusya'da Çuvaşça alanında çalışan en büyük bilim N. İ. Aşmarin'dir. Aşmarin daha çok *Thesaurus linguae Tschuvaschorum* adlı sözlüğüyle ün kazanmıştır. Son yıllarda ise V. G. Egorov bu alanda değerli çalışmalar yapmıştır. Egorov'un bu alanda verdiği ilk büyük eser (*Vvedenie v izučenie çuvaşskogo yazıka*) 1930'da çıkmıştı. Bu yoldaki çalışmalarını sürdüren yazar, son olarak *Étimologičeskiy slovar' çuvaşskogo yazıka* adlı bir sözlük yaydı.

Egorov'un bu eseri, çıktığı günden beri bütün bilim çevrelerinin dikkatini çekti. Bilim dergilerinde bu sözlük üzerine çıkan yazı ve eleştirmeler içinde K. H. M[enges]'in *Ural-Altische Jahrbücher*'deki yazısı (XL, 263. s.) ve J. Németh'in *Orientalistische Literaturzeitung*'daki yazısı (65. Jahrgang 1970. Nr 3/4. 172-173. sütun) anılabilir. Menges ve Németh'in yazılarına ek olarak, ben de Egorov'un sözlüğü üzerinde durmak istiyorum.

30. s. Egorov Çuvaşça *aräk*, *arkä* 'etek' biçimini Türkçe *etek* kelimesiyle birleştirmekle aldanmıştır, sanıyorum. Türkçe *-t-* (<Ana Türkçe **-t-*) sesi Çuvaşçada olduğu gibi kalmıştır. Buna karşılık Ana Türkçedeki **-d-* sesinin Çuvaşçada *-r-*'ye çevrildiğini biliyoruz. Ana Türkçe **adak* > Çuvaşça *ura* 'ayak'; Ana Türkçe **kadıñ* > Çuvaşça *huran* 'kayın ağacı'... örneklerinde olduğu gibi. Türkçe *etek* kelimesi bütün diyalektlerde *etek*, *itek* biçimlerinde kullanılır. Altayca, Televütçe ve Şorca gibi diyalektlerde kullanılan *edek* biçimi ikincil bir biçimdir. Buna göre, Ana Türkçede **edek* biçiminin varlığı düşünülemez. Bu durum karşısında Çuvaşça *aräk* ~ Türkçe *etek* birleştirmesi yanlıştır.

31-32. s. Çuvaşça *aräslan* 'arşlan' kelimesi, Egorov'un belirttiği gibi, Tatarcadan alınmıştır. Ancak, Çuvaşlar arasında bu kelimenin eski bir karşılığı da vardır: *uslan kayäk* (*kayäk*).

Yazarın Türkçe *arşlan* kelimesi üzerine yazılan yazıların bir kısmından habersiz kaldığı anlaşılıyor. L. Patrübány'ın 1881'de Nyelvtudományi Közlemények'te (XVI, 459) çıkan yazısını bir yana bırakalım. Ancak, W. Bang'ın Keleti Szemle'deki büyük yazısını göz önünde tutmak gerekirdi (Über die türkischen Namen einiger Grosskatzen: Keleti Szemle XVII, 112-146). A. M. Şçerbak, Nazvaniya domaşniñ i dikih jivotniñ v tyukrskih yazıkah (İstoriçeskoe razvitie leksiki tyurkskih yazıkov. Moskva, 1961. 82 - 172. s.) adlı yazısında (137 - 138. s.) hem Patrübány'ın yazısını, hem de Bang'ın çalışmasını göz önünde tutmuştur. Egorov bu yazıları görmemiş, yalnız Ramstedt ve Şçerbak'ın yazılarından yararlanmıştır.

J. Németh 1942'de çıkan Török jövevényyszök (Emlékkönyv Melich János hetvenedik születésnapjára. Budapest, 1942. 286 - 300. s.) adlı yazısında Türkçe *arşlan* kelimesinin etimolojisi üzerinde durmuştu (293 - 295. s.). Türkçe *arşlan* kelimesinin etimolojisi üzerinde duran Şçerbak, Németh'in bu yazısından habersiz kalmıştır. Onun gibi, Egorov'un da bu yazıyı görmediği anlaşılıyor.

32. sayfada *arman* 'değirmen' maddesinde *değirmen* kelimesinin Türk diyalektlerindeki biçimleri verilmiştir: Kırgızca *teğirmen*, Özbekçe *teğirmon*, Nogayca *termen*, Türkmence *değirmen*, Kara Kalpakça *digirman* gibi. Çuvaşça *arman* (< *avärman*) kelimesinin *avär-* (~ *evir-*) 'çevirmek, evirmek çevirmek' kelimesinden geldiği açıktır. Bu kelime yapı bakımından Türkçe *değirmen*'den farksızdır. Ancak, *arman* maddesinde Türkçe *değirmen* kelimesinin diyalektlerdeki biçimlerini saymak gereksizdir.

38. s. Çuvaşça *aşak* 'eşek' kelimesi Tatarcadan alınmıştır.

46. sayfada Çuvaşça *valak* (veya *vulak*) kelimesinin karşılıkları verilirken Türkçe *oluk* ve *yalak* kelimeleri karıştırılmıştır. Çuvaşça *valak* biçiminin *oluk* kelimesinden geldiği anlaşılıyor. Bu bakımdan *oluk* kelimesinin yanında *yalak* kelimesinin verilmesi yanlıştır. Son yıllarda Macarca *vályú* kelimesinin de Çuvaşçadan geldiği ileri sürülmüştür (M. Palló: Ural-Altäische Jahrbücher XLIII, 85).

48. sayfada Çuvaşça *vākār* (veya *mākār*) 'öküz' kelimesinin Türkçe karşılıklarından sonra Macarca *ökör* biçimini de vermek gerekirdi. Bundan başka, bu kelimenin kökeni üzerinde J. Németh ve G. J. Ramstedt tarafından yapılan yayımların da göz önünde tutulması gerekirdi.

60. sayfada Çuvaşça *evçë* 'dünür' kelimesinin karşılığı olarak Türkçe *elçi*, Başkurtça *yausı*, Tatarca *yauçı*, Kara Kalpakça *jauşı*, Türkmence *savçı* 'dünür' ... gibi birtakım kelimeler verildikten sonra *elçi* kelimesinin Türkçe *el*, *il* kelimesinden geldiği belirtilmiştir.

Bu madde de her bakımdan düzeltilmeye muhtaçtır: Çuvaşça *evçë* kelimesi Türkçe *elçi* kelimesiyle birleştirilemez, bir. Türkçe *elçi* kelimesi *el* (veya *il*) kökünden gelemez, iki. Bu kelime Tatarca *yauçı* (~ Başkurtça *yausı*) kelimesiyle birleştirilemez, üç. Tatarca *yauçı* kelimesiyle Türkmence *savçı* biçimi arasında bir ilgi kurulamaz, dört.

Egorov'un sıraladığı veriler arasında Çuvaşça *evçë* biçiminin karşılığı olarak yalnız Tatarca *yauçı* kelimesi göz önünde tutulabilir, düşüncesindeyim.

73. sayfada Egorov *yáva* 'yuva' kelimesinin karşılıklarını vermekle yetinmemiş, Türkçe *yuva* (~ *uya*) kelimesinin *öy-*, *üy-* 'yığmak' kökünden geldiğini de ileri sürmüştür. Benim bildiğime göre, Türkçe *yuva* kelimesinin kökeni meçhuldür. Ancak, bu kelime her halde *öy-*, *üy-* köküne bağlanamaz. Bu maddede Çuvaşça *yáva* biçiminin komşu diyalektlerden geçtiğinin belirtilmesi de gerekirdi.

Bunun gibi, Çuvaşça *yávaş* 'yavaş' kelimesinin de Tatarcadan alındığı açıktır (73. s.).

73. sayfada Çuvaşça *yāvã* 'sık (orman)' kelimesinin karşılığı olarak verilen *yıği* biçimini Kâşgarlı Mahmud'un Divan'ında bulamadım (Brockelmann). Bundan başka, bu maddede karşılık olarak Türkçe *koyu* kelimesi de verilmiştir (Baskurtça *kuyı*, Nogayca *koyı*, Kazakça, Kara Kalpakça *koyu...*). Yazar Nogayca *koyı* kelimesi yanında *yıyı* 'sık' kelimesini de saymıştır.

Bence Çuvaşça *yāvã* kelimesini yalnız *yıyı* biçimiyle birleştirmek gerekirdi. Çuvaşçada Türkçe *k-* sesinin birtakım kelimelerde *y-*'ye çevrildiğini bili-

yoruz: Türkçe *kal-* ~ Çuvaşça *yul-*; Türkçe *kan* ~ Çuvaşça *yun*; Türkçe *kar* ~ Çuvaşça *yur* gibi. (Türkçe *kanat* kelimesinin Çuvaşçası *şunat*'tir. Bu kelimenin de **yunat* biçiminden çıktığı anlaşılıyor.) Bu bakımdan Çuvaşça *yāvā* biçiminin *koyu* kelimesinden geldiği düşünülebilir. Ancak, Nogaycada kullanılan *yıy* kelimesi, hem ses hem anlam bakımlarından Çuvaşça *yāvā* biçimine daha yakındır.

74. sayfada Egorov, Çuvaşça *yāmāk* 'kız kardeş' kelimesinin başka Türk diyalektlerinde karşılığı bulunmadığını yazıyor. Yazarın belirttiği gibi, G. J. Ramstedt, *Zur Frage nach der Stellung des Tschuwassischen* (JSFOu XXXVIII, 1-34) adlı çalışmasında (20. s.), bu kelimenin Türkçe *kuma* 'ortak (kadın)' kelimesinden geldiğini ileri sürmüştü. Ancak, Ramstedt'in bu birleştirmesi kolay kolay kabul edilemez. Çuvaşça *yāmāk* kelimesiyle Türkçe *kuma* kelimesi arasındaki anlam farkını bir yana bırakalım. Bu iki kelimenin birleştirilmesi ses bakımından da güçtür: Türkçe *k-* sesinin *kal-*, *kan*, *kın* (~ Çuvaşça *yul*, *yun*, *yēñē*) gibi birtakım kelimelerde Çuvaşçada *y*'ye çevrildiğini biliyoruz. Ancak, Türkçe *kuma*'nın buna benzer bir değişiklik sonunda Çuvaşçada *yāmāk* biçimine girdiği ileri sürülemez. Çuvaşçadaki *k->y-* değişmesi, L. Ligeti'ye göre (Journal Asiatique 1938, 177-204) uzun vokalli kelimelerde göze çarpmaktadır. Şu halde, *kuma* kelimesinde buna benzer bir olay söz konusu olamaz. Kaldı ki G. Doerfer'e göre (Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen. I. Mongolische Elemente im Neupersischen. Wiesbaden, 1963. 287. madde), Türkçe *kuma* kelimesi Moğolcadan alınmıştır.

75. sayfada Çuvaşça *yāmran* ve *yāñāş* sözlerinin Tatarcadan alındığı belirtilmemiştir.

Bunun gibi, Çuvaşça *yāpar* kelimesinin de komşu diyalektlerden alındığı açıktır (75. s.). Ayrıca, Türkçe *yıpar* kelimesinin Macarcada kullanıldığı da belirtilmemiştir (Macarca *gyopár*). Son olarak 1969'da L. Ligeti Macarca *gyopár* kelimesi üzerine güzel bir yazı yazmıştır (Magyar Nyelv LXV, 136 - 144).

76. sayfada yazar, Çuvaşça *yārana* 'üzengi' kelimesinin kökenini bilmediğini belirtmiştir. H. Paasonen, 1908'de çıkan *Csuvas szójegyzék* (Budapest, 1908) adlı sözlüğünde bu kelimeyi Türkçe *üzengi* kelimesiyle birleştirmişti. Paasonen'den sonra Z. Gombocz da 1912'de çıkan *Zur Lantgeschichte der altaischen Sprachen* (Keleti Szemle XIII, 1-37) adlı yazısında (5. s.) bu birleştirmeyi kabul etmişti.

78. s. Çuvaşça *yēner* 'eyer' kelimesinin Türkçe karşılıkları sorunu karışıktır. Egorov bu maddede karşılık olarak Türkçe *eyer* (< *eder*) kelimesinin

türlü biçimlerini saymıştır (*eyer, eger, ezer...*). Bu verilerden anlaşıldığına göre, Türkçe *eyer* kelimesi *eder* biçiminden çıkmıştır. Türkçe *-d-* sesinin Çuvaşça karşılığı *-r-*'dir. Türkçe *adak* 'ayak' ~ Çuvaşça *ura*; Türkçe *adık* 'ayık' ~ Çuvaşça *ură* kelimelerinde olduğu gibi. Şu halde, Türkçe *eder* kelimesine karşılık olarak Çuvaşçada **erer* biçimi beklenirdi. Buna göre, Çuvaşça *yëner* ~ Türkçe *eyer* (*eger, ezer*) birleştirmesi uzun uzun tartışılmaya muhtaçtır.

84. sayfada Egorov 'kabak' anlamına gelen Çuvaşça *kavän* biçimini Türkçe *kavun* (Tatarca *kavın*, Türkmençe *gavın* ...) kelimesiyle birleştirmekle yetinmiştir. Bu biçimin komşu Türk diyalektlerinden alındığı açıktır.

Türkçe *kavun* kelimesinin Arapçadan alındığına gelince: bu, benim inancıma göre, büsbütün yanlıştır. Türk diyalektlerinde eskiden beri kullanılan bu kelime Arapça olamaz.

88. s. Yazar. Çuvaşça *kantär* 'kendir' kelimesinin karşılıkları arasında Türkçe *kendir* kelimesi yanında *kenevir* kelimesini de vermiştir. Bence Çuvaşça *kantär* kelimesinin Türkçe karşılıklarını sayarken birçok Türk diyalektlerinde kullanılan *kendir* kelimesiyle yetinilebilirdi. Yalnız Anadolu Türkçesinde kullanılan *kenevir* kelimesi, Türkçe *kendir* kelimesiyle birleştirilemez. Ancak, bu kelimenin köken bakımından *kendir* kelimesiyle ilgili olduğu ileri sürülebilir.

Grek, Alman ve Slav dillerinde *kendir* kelimesine benzer birtakım kelimeler kullanıldığını biliyoruz. Z. Gombocz 1927'de çıkan *Slavo-turcica* (Symbolae grammaticae in honorem Joannis Rozwadowski. Cracoviae, 1927. II, 71 - 76. s.) adlı yazısında bu kelimeler üzerinde durmuştu.

Macarca *kender* kelimesinin Türkçeden alındığını biliyoruz (Z. Gombocz: MSFOu XXX, 92-93. s.). Yazar, Eski Çuvaşçadan alınan Macarca kelimeleri arasına saymıştır. Bu bakımdan, *kantär* maddesinde Macarca *kender* kelimesinin Türkçeden geldiğini de belirtebilirdi.

88-89. sayfalarda Çuvaşça *kap* 'biçim, şekil' kelimesinin karşılıklarını verirken Egorov Türkçe *kap* ve *kep* biçimlerini saymıştır. Bence bu maddede *kap* ve *kep* kelimelerinin karıştırılmaması gerekirdi. Çuvaşça *kap* biçiminin Türkçe *kep* kelimesine dayandığı açıktır. Macarca *kép* 'resim' kelimesi de Türkçeden alınmıştır (Z. Gombocz: MSFOu XXX, 93-94. s.).

95. sayfada *kaçaka* 'keçi' maddesinde Macarca *kecske* kelimesi göz önünde tutulmamıştır. Oysa bu kelime Çuvaşça *kaçaka* biçimine yakındır. Bu veri göz önüne alınmış olsaydı, *kaçaka* kelimesinin *kaça taka* biçiminde açıklanamayacağı anlaşılırdı.

Bu maddede Türkçe *keçi* kelimesi yanında diyalektlerde kullanılan *eçki* biçimi üzerinde de durmak gerekirdi. Z. Gombocz (MSFOu XXX, 90-91), Macarca *kecske* kelimesinin Türkçe karşılıklarını sayarken *eçki* biçimini *keçi* kelimesinden ayırmak istemişse de, daha sonraki çalışmalarda bu iki kelime arasındaki yakınlık üzerinde sık sık durulmuştur. J. Németh, 1942'de çıkan bir yazısında (Török jövevényyszók. Emlékkönyv Melich János hetvenedik születésnapjára. Budapest, 1942. 286-300. s.), Gombocz'un düşüncesini belirtmekle beraber Türkçe *keçi* (\sim *keçki*) kelimesini *eçki* biçimiyle birleştirmekten çekinmemiştir. Németh gibi, T. Halasi-Kun (Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar. Ankara, 1950. 50-51. s.) Kıpçakçada *k-* sesinin düşmesi üzerinde dururken *keçki* ve *eçki* biçimlerini birleştirmiştir. Son olarak A. M. Şçerbak da Nazvaniya domaşniĭ i dikiĭ jivotniĭ v tyurkskiĭ yazıkaĭ (İstoriçeskoe razvitie leksiki tyurkskiĭ yazıkov. Moskva, 1961. 82-172. s.) adlı yazısında, *keçi* ve *eçki* biçimlerinin ortak bir kökten geldiği düşüncesi üzerinde durmuştur (117-118. s.).

Németh, yukarıda belirtilen yazısında, Türkçe *keçi* kelimesinin etimolojisini de vermiştir. 1953'te çıkan bir yazımda bu etimolojiyi yeni bir veriyle desteklemeye çalışmıştım (Türkiyat Mecmuası X, 55). Egorov bütün bu yazılardan habersiz kalmıştır.

Yukarıda belirtilen yazısında Şçerbak, Çuvaşça *kaçaka* kelimesinin Rusçadan geldiğini yazmıştır. Başkurtça *keze* ve Tatarca *kece* kelimeleri muhtemel olarak Rusçadır (Rusça *koza*). Ancak, Çuvaşça *kaçaka* kelimesinin Rusça *koza* kelimesiyle hiçbir ilgisi olamaz.

Türk diyalektlerinde kullanılan *eçki* biçimini vermeyen yazarın, bu maddede *keçi* kelimesi yanında Kazakça, Kırgızca, Kara Kalpakça ... *teke* kelimesini sayması büsbütün gereksizdir.

Yine 95. sayfada Çuvaşça *kaşäk* 'kaşık' kelimesinin Türkçe karşılıkları verilmiş, fakat bu kelimenin Tatar ağızlarından geldiği belirtilmemiştir.

Egorov Çuvaşça *kävakal* 'ördek' kelimesini Başkurtça ve Tatarca *kügel* ve Kırgızca *kögöl* 'erkek ördek' biçimleriyle birleştirmiştir (96. s.). Bu, Paasonen'den beri bilinen eski bir birleştirmedir. Yazar yalnız bu birleştirmeyi vermekle yetinmeyerek, bu kelimenin, ördeğin çıkardığı *kva kva* sesinden geldiğini de ileri sürmüştür.

Türk diyalektlerinde kuşların çıkardığı seslere dayanan kuş adları vardır. Türkçe *ibibik*, *karga* veya *saksağan* ... kelimeleri gibi. Ancak, Çuvaşça *kävakal* kelimesinin, ördeğin çıkardığı *sesten* gelmesi ihtimali azdır.

Kāvakal kelimesi Çuvaşçada 'ördek' anlamına gelir. Oysa yukarıda saydığım Başkurtça, Tatarca ve Kırgızca biçimler 'erkek ördek' anlamında kullanılır. Türkçe *gövel* kelimesinin de Anadolu ağızlarında 'yeşil başlı ördek' anlamında kullanıldığını biliyoruz. Türkçe *gök* kelimesinin türevleri (Jean Deny armağanı. Ankara, 1958. 85-89. s.) üzerine yazmış olduğum bir yazıda, bu kelimenin *gök* kökünden geldiğini belirtmiştim. Anadolu Türkleri arasında *gövel* (*ördek*) kelimesi yanında *yeşilbaş* 'erkek ördek' adı da kullanılır. Şu halde, Türk diyalektlerinde *kögöl* (~ *kügel*) kelimesinin 'erkek ördek' anlamında kullanılması her bakımdan normaldir. Türkçe *gök* kelimesinin türevleri arasında birçok kuş adları da vardır. Burada örnek olarak yalnız Türkçe *güvercin* (~ Çuvaşça *kāvakarçän*) kelimesini vermekle yetinebiliriz. Bu kelimenin *gök* (~ Çuvaşça *kāvak*) kökünden geldiği açıktır. Nitekim Egorov da Çuvaşça *kāvakarçän* kelimesinin *kāvak*'tan çıktığını belirtmiştir. Bu sebeple, Çuvaşçada 'ördek' anlamına gelen *kāvakal* (Türkçe *gövel*, Kırgızca *kögöl* ...) kelimesinin ördeğin çıkardığı sestten geldiği ileri sürülemez.

D. S. Setarov, Tyurkizmi v russkih nazvaniya ptic (Sovetskaya Tyurkologiya 1970. No. 2. 87-94) adlı yazısında (89. s.), Rusça *gogol'* kelimesinin Türk diyalektlerinden alındığını belirtmiştir. Oysa F. P. Filin (Obrazovanie yazıka vostočnıh slavyan. Moskva, 1962. 210. s.) bu kelimenin kuşun çıkardığı sese dayanan bir yansıma olduğunu ileri sürmüştü.

97. s. Çuvaşça *kāvar* 'kor, köz' kelimesinin Türkçe karşılıklarını sayarken Egorov, Türkmence *köz* kelimesi yanında Türkçe *kor* kelimesini de vermiştir. Bilindiği gibi, Anadolu'da *kor* kelimesi yanında *köz* kelimesi de kullanılır. Bu kelime *kös* biçiminde Altay diyalektlerinde de yaygındır. Bu diyalektlerde *kos* biçimine de rastlanır. Bu biçimin *koz*'dan geldiği açıktır.

Türkçede *köz* kelimesi yanında *kor* biçimi de kullanılır. Bu biçim Türk diyalektlerinde kullanılan *koz* (> *kos*) kelimesiyle eskiden beri birleştirilir. Bu bakımdan Egorov'un, Çuvaşça *kāvar*'ın karşılıkları arasında hem *köz*, hem de *kor* biçimlerini vermesi normaldir. Ancak, Egorov bu maddede yalnız bu biçimleri saymakla yetinmeyerek Türkmence *hovur* 'sıcaklık', Türkçe *kavur-*, Özbekçe *kovur-* gibi birtakım kelimeler daha vermiştir.

Türkçe *köz* (~ *koz*) ~ *kor* kelimesiyle *kavur-* kelimesi arasında hiçbir ilgi yoktur. Bu sebeple, bu maddede *kavur-* kelimesinin verilmesi yersizdir.

Son olarak, Egorov bu kelimenin eski Farsçadan alındığını da yazmıştır.

Burada Türkçe bakımından üzerinde durulması gereken birtakım sorular vardır: Türk diyalektlerinde kullanılan *koz* (~ *köz*) biçimi mi daha eskidir, yoksa yalnız Anadolu ve Balkan ağızlarında yaşayan *kor* biçimi

mi? Sonra, Türkçe *köz* (\sim *koz*) kelimesiyle Televütçe *kō* 'is, kurum' kelimesi arasında bir ilgi var mıdır? Bütün bu kelimelerle *köy-* (\sim *küy-*) 'yanmak' kökü arasında bir yakınlık düşünülemez mi? Türkçe *kömür* kelimesi de bu kökten gelemez mi? Bütün bu soruların karşılığı verilmedikçe *étymologique* yaklaşımlara girişmek güçtür.

Egorov, bu maddenin sonunda Türk diyalektlerinde kullanılan *küy-* \sim *köy-* 'yanmak' kökünü de vermiştir.

97. sayfada Egorov, Çuvaşça *käykär* 'doğan' kelimesine karşılık olarak yalnız Başkurtça *kıyır* 'muymul' kelimesini vermiştir. Oysa bu kelime birçok Türk diyalektlerinde *kırgıy* 'atmaca' biçiminde kullanılır. Buna göre, Çuvaşçada kullanılan *käykär* kelimesi, *kırgıy*'in *métathétique* bir biçimidir. Bu kelimedeki *métathèse*, Türkçe *toygar* 'çayır kuşu' kelimesiyle desteklenebilir. Bu kelimenin eski biçimi (*torgay*) birçok Türk diyalektlerinde kullanılır. J. Németh'e göre (Magyar Nyelv XXXIX, 101) Macarca *karvaly* kelimesi de Türkçeden alınmıştır (Türkçe *kırgıy*).

100. sayfada Çuvaşça *kärkka* 'hindi' kelimesi üzerinde durulurken Türkçe *gurk* (\sim *kurk*) kelimesi de göz önünde tutulabilirdi. Türkçede bu kelime hem 'erkek hindi', hem de 'kuluçka tavuk' anlamında kullanılır. Anadolu ağzlarında *gurk* (\sim *kurk*) biçimi yanında *gürk* (\sim *kürk*), *gulk*, *guluk* (\sim *kuluk*), *gülük* (\sim *külük*), *küllük* ... gibi birtakım biçimler daha vardır. Bunlardan başka, Anadolu'da *culuk* (\sim *cülük*), *culluk*, *çuluk* ... biçimleri de kullanılır.

101. sayfada Egorov *käsamäk* 'kızamık' maddesinde Türkçe *kızamık* kelimesinin etimolojisini vermiştir: *kızıl amak* ! Sağlam bir dayanaktan yoksun olan bu etimoloji gereksizdir. Bu maddede yazar Çuvaşça *käsamäk* kelimesinin Tatarcadan alındığını belirtmiş, hatta 'kızamık'ın eski Çuvaşça adını da bildirmiştir (*hırlëhen*). Sözlüğün birçok maddelerinde Tatarcadan alınan kelimeler üzerinde durulmuşsa da, bunların Tatarcadan geldiği açıklanmamıştır. Tatarca kelimelerin bu maddede olduğu gibi belirtilmesi şarttır. Yoksa Çuvaşçanın ses özelliklerini bilmeyen okurlar, bu kelimeleri kolay kolay seçemezler.

105. sayfada *këntëk* 'göbek' maddesinde Kırgızca, Kazakça, Özbekçe, Tatarca veriler yanında Macarca *köldök* 'göbek' kelimesi de verilebilirdi (Z. Gombocz: MSFOu XXX, 103-104. s.).

Çuvaşça *kepe* 'gömlek' kelimesini Paasonen 'zırh' anlamına gelen *kübe* kelimesiyle birleştirmişti. 105-106. sayfada Egorov *këpe* kelimesinin Türkçe karşılıklarını sayarken yalnız *kübe* kelimesiyle yetinmemiş, Türkçe *kab*,

kap, Altayca, Şorca *kep*, Hakasça *kip* 'örnek, kalıp', Nogayca *kapsık*, Tatarca *kapçık*, Özbekçe *kop*, *kopçik* 'çuval', Türkçe *kebe* 'kepenek' gibi birtakım kelimeler daha vermiştir. Oysa bu kelimelerle Çuvaşça *kepe* biçimi arasında hiçbir ilgi olmadığı gibi, Türkçe *kap* kelimesi de ses (ve anlam) bakımından Çuvaşça *kêpe* kelimesiyle birleştirilemez. 'Örnek' anlamında kullanılan *kep* kelimesi, yukarıda belirttiğim gibi, Çuvaşça *kap* kelimesinin karşılığıdır. Bu sebeple, yazarın *kêpe* maddesinde de *kep* kelimesini sayması gereksizdir.

Türkçe *kebe* kelimesine gelince: bu kelime Anadolu'da *kepe* biçiminde de kullanılır. A. Tietze'ye göre (Oriens VIII, 223. s. 109. madde) *kebe* biçimi Ermeniceden (*gaba*), *kepe* biçimi ise Rumcadan ($\kappa\acute{\alpha}\pi\alpha$) alınmıştır. Buna göre, Türkçe *kebe* kelimesi Çuvaşça *kêpe* kelimesinin karşılıkları arasında yer alamaz.

109. sayfada Çuvaşça *kêrû* < *kêrêv* 'güvey' kelimesinin karşılıklarını sayarken yazar, *küdegü*, *küyegü*, *küyö*, *küyö*, *küyü*, *küze*, *kütüö*, *güvey* ... biçimleri yanında Azerî *küreken*, Türkmence *köreken* kelimelerini de vermiştir. İlk bakışta *küreken* (\sim *köreken*) kelimesiyle Çuvaşça *kêrû* (< *kêrêv*) kelimesi arasında ses ve anlam bakımlarından büyük bir yakınlık olduğu göze çarpar. Ancak, bu yakınlık aldatıcı bir raslantıdan başka bir şey değildir. Bu kelime ile Çuvaşça *kêrû* kelimesi arasında hiçbir ilgi yoktur. Çünkü *küreken* (\sim *köreken*) kelimesi Türk diyalektlerine Moğolcadan geçmiştir (Moğolca *kürgen* > *küregen* 'güvey'). Bu bakımdan Çuvaşça *kêrû* kelimesinin Türkçe karşılıkları arasında *küreken* (\sim *köreken*) kelimesine yer verilemez.

Türkçe *güvey* (\sim Çuvaşça *kêrû* < *küdegü*) kelimesinin kökü şimdilik tartışmalıdır.

110. sayfada Egorov Çuvaşça *kêşşe* 'keçe' kelimesinin karşılıklarını sayarken Türkçe (ve Türkmence) *keçe* kelimesi yanında Türk diyalektlerinde 'keçe' anlamında kullanılan *kiyiz*, *kız*, *kigiz*, *kidis* ... kelimelerini de vermiştir.

Yazarın bu maddede de Türkçede 'keçe' anlamına gelen iki kelimeyi karıştırdığı anlaşılıyor. Çuvaşça *kêşşe* kelimesi yalnız Türkçe (ve Türkmence) *keçe* kelimesiyle birleştirilebilir. Kırgızca, Nogayca, Kara Kalpakça, Özbekçe gibi diyalektlerde kullanılan *kiyiz* (> *kigiz*) ... biçimleriyle *keçe* kelimesi arasında herhangi bir ilgi düşünülemez.

111. s. Çuvaşça *kivşen* 'borç, ödünç' kelimesine Türk diyalektlerinde rastlanmadığını belirten yazar, Z. Gombocz'un Die bulgarisch-türkische Lehnwörter in der ungarischen Sprache (MSFOu XXX. Helsinki, 1912) adlı eserine dayanarak Macarca *kölcsön* kelimesiyle Moğolca *kölüsün* kelimesini vermiştir. Bu kelimenin Yakutçada *kölösün* 'ter' biçiminde kullanıldığı yazarın gözünden kaçmıştır.

Macarca *kölcsön* kelimesi üzerinde son olarak L. Ligeti 1935'te çıkan Mongolos jövevényyszavaink kérése (Nyelvtudományi Közlemények XLIX, 190-271) adlı yazısında durmuştur (233-238, 257. s.). Ligeti'nin belirttiği gibi (234. s.), Yakutça *kölösün* Moğolcadır. Ligeti bu yazısında Çuvaşçadaki bütün Moğolca alıntılara da değinmiştir. Bu sebeple Egorov'un bu yazıdan habersiz kalması, yalnız *kişen* maddesi bakımından değil, bütün eser bakımından büyük bir eksikliklerdir.

Yakutça *kölösün* (> *kölöhün*) kelimesinin Moğolcadan geldiğini Stanislaw Kalużyński de belirtmiştir (Mongolische Elemente in der jakutischen Sprache. Warszawa, 1961. 82. s.).

112. s. Çuvaşça *kilē* 'dibek' maddesinde Macarca *kölyű* kelimesi de verilebilirdi. Bu kelimenin Türkçeden alındığını biliyoruz (Z. Gombocz: MSFOu XXX, 104. s.).

Türk diyalektlerinde bu kelime yanında *soku* kelimesi de kullanılır. Anadolu ağızlarında dar bir alanda kalmış olan bu kelimenin yerini *dibek* kelimesi almıştır. Bu kelimenin kökeni üzerine yazmış olduğum bir yazı yakında çıkacaktır.

Çuvaşça *maksäma* 'bira' (128. s.) kelimesi üzerinde de durmak istiyorum. Yazar, karşılık olarak Kırgızca *maksım* 'ezilmiş arpadan maltsız olarak yapılmış içki' ve Tatarca *maksıma*, *maksım* kelimelerini vermiş, etimolojisinin meçhul olduğunu belirtmiştir. Yazar, benim Körösi Csoma - Archivum'da (III, 130-132) çıkan yazımı görmemiştir.

118. sayfada *kuñça* 'konç' maddesinde yazar, Türkçe *konç* kelimesinin *kön* 'gön' kökünden geldiğini belirtmiştir. Ses, yapı ve anlam bakımlarından Türkçe *konç* ile *kön* (> *gön*) kelimeleri arasında bir ilişki kurulamaz, inandırıcıdır.

118. s. Çuvaşça *kupäs* 'keman' kelimesinin Tatarcadan alındığı açıktır.

119. s. Çuvaşça 'ot' anlamına gelen *kuräk* kelimesinin Türkçe karşılığı konusu karışıktır. Bu bakımdan Egorov'un büyük güçlük çektiği anlaşılıyor. Yazarın Çuvaşça *kuräk* kelimesine karşılık olarak saydığı kelimeler arasında Türkçe *koruk* kelimesi de vardır. Ancak, Çuvaşça *kuräk* biçimini 'henüz olmamış üzüm' anlamına gelen *koruk* kelimesiyle birleştirilmesi yanlıştır.

120. s. Çuvaşça *kuś* 'göz' kelimesinin karşılıklarını veren Egorov, Kırgızca, Kazakça, Nogayca, Balkarca, Karaçayça *köz*, Türkmence, Türkçe *göz* ... gibi birtakım veriler üzerinde durmuştur. Ortak Türkçedeki -z sesinin

Çuvaşçada karşılığı normal olarak -r'dir. Türkçe *sekiz* ~ Çuvaşça *sakkär*, *sakär*; Türkçe *dokuz* ~ Çuvaşça *tähhär*, *tähär*; Türkçe *semiz* ~ Çuvaşça *samär* ... kelimelerinde olduğu gibi. Çuvaşça *kuś* biçimi ses bakımından Ortak Türkçedeki *köz*'e yakındır. Bu sebeple, *kuś* biçiminin Tatarcadan geldiğini belirtmek gerekirdi.

122. s. Çuvaşça *kül-* '(hayvanı) koşmak' kelimesinin karşılıklarını sıralarken Egorov, yalnız Türk diyalektlerinde kullanılan *köl-* kelimesini vermekle yetinmemiş, Türkçe *koş-*, Kara Kalpakça *kos-*, Türkmence *goş-* ... biçimlerini de saymıştır. Oysa Türkçe *koş-* kelimesiyle *köl-* kökü arasında ses bakımından hiçbir ilgi kurulamaz. Bu bakımdan *koş-* ~ *köl-* birleştirmesi yanlıştır.

130. s. Çuvaşça *mäyäh* 'bıyık' biçiminin Tatarcadan alındığı açıktır. Yazar, başka yerlerde olduğu gibi, bu maddede de bu yönü belirtmemiştir.

148. s. Çuvaşça *päri* 'kara buğday' kelimesinin karşılıkları konusu güçlüklerle doludur. Egorov karşılık olarak Başkurtça, Tatarca *boray* 'kara buğday', Türkçe, Türkmence *buğday*, Kazakça, Kara Kalpakça *biday* ... kelimelerini verdiği gibi, bu kelimenin Hint-Avrupa dillerinde kullanıldığını da eklemiştir.

Çuvaşça *päri* kelimesi üzerinde J. Benzing de durmuştu (Die angebliehen bolgartürkischen Lehnwörter im Ungarischen: Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 98: 24-27). Benzing (26. s.) Tatarca *boray* biçiminin Çuvaşçadan geçtiğini de belirtmişti.

155. sayfada Çuvaşça *pëve-* 'boyamak' kelimesinin Türkçe karşılıklarını verirken yazar, bunun komşu diyalektlerden alındığını belirtmemiştir. Bu kelime Türkçe **boda-* biçiminden geldiğine göre, Çuvaşçada -r-'li bir karşılık beklenirdi. Çuvaşçada kullanılan *pëve-* biçimi *buya-* (< *boya-*) kökünden çıkmıştır.

166. s. Çuvaşça *pursän* 'ipek' biçiminin *barçın* kelimesinden geldiğini belirten yazar, Türkçeden alınmış olan Macarca *bársony* kelimesini vermemiştir. Macarca *bársony* kelimesi üzerinde Z. Gombocz durmuştur. Gombocz'un Magyar Nyelv'de (XXIV, 344) çıkan yazısında ve özellikle 1927'de Symbolae grammaticae in honorem Joannis Rozwadowski'de çıkan Slavoturcica (II, 71-76) yazısında, *pursän* kelimesinin kökeni bakımından ilginç veriler vardır.

Çuvaşça *puś* 'baş' kelimesinin Türkçe karşılıklarını verirken (168. s.) yazar, bu biçimin Tatarcadan alınmış olduğunu belirtmemiştir. Oysa bu kelime ses bakımından Çuvaşçanın damgasını almamıştır. Türkçe *taş* ~ Çuvaş-

ça *çul* veya Türkçe *gümüş* (< *kümüş*) ~ Çuvaşça *kēmēl* ... gibi örnekler karşısında Türkçe *baş* (> *paş, pas*) kelimesine karşılık olarak Çuvaşçada **pul* biçimi beklenirdi. Bu bakımdan Çuvaşçada kullanılan *puś* biçiminin Tatarcadan gelmesi gerekir.

173. sayfada *pul* 'bal' maddesinde Egorov yalnız Türk diyalektlerinde kullanılan belli başlı karşılıkları saymakla yetinmiştir. Son yıllarda Türkçe *bal* kelimesinin kökeni üzerinde birçok yazarlar durmuştur. Yazarın bu yayımları da görmediği anlaşılıyor.

Yine 173. sayfada Egorov Çuvaşça *pılçäk* 'balçık' kelimesinin karşılıklarını sayarken Türkçe, Kırgızca, Tatarca *balçık*, Türkmence *palçık*, Kara Kalpakça, Nogayca *balşık*, Başkurtça *balsık*, Altayca *palçak, palgaç* ... biçimlerini vermiştir.

Çuvaşça *pılçäk* biçiminin komşu Türk diyalektlerinden geldiği açıktır.

Egorov, Türkçe *balçık* kelimesinin kökeni üzerinde durmamıştır. Türkiyat Mecmuası'nda çıkan eski bir yazımda, *balçık* kelimesinin *balk* kökünden geldiğini belirtmiştim (Bu yazımın Almancası Ural-Altäische Jahrbücher'de çıkmıştır). Anlaşılan yazar bu yazıdan da habersiz kalmıştır.

174. sayfada Egorov Çuvaşça *saväl* 'kama, takoz' kelimesini Altay diyalektlerinde kullanılan *sığıs* 'kama, takoz' kelimesiyle birleştirmiştir. Bu duruma göre, yazarın, *sığıs* kelimesinin **sığış* biçiminden çıkmış olduğunu tahmin ettiği anlaşılıyor. Ancak, benim inancıma göre, Çuvaşça *saväl* kelimesini Anadolu ağzlarında kullanılan ve 'büyük ve yarılması zor olan kütükleri parçalamak için baltanın açtığı yarık arasına konulan demir veya ağaç kama' anlamına gelen *siğil* (Ankara, Kastamonu, Kütahya) kelimesiyle birleştirmek daha kolaydır. Anadolu'da *siğil* kelimesi yanında *siyil* 'odun yarararak kullanılan demir veya ağaç kama' (Kütahya, Zonguldak, Bolu, Çanakkale, Sivas) ve *singil* (Zonguldak) biçimleri de kullanılır.

Türkçe *siğil* (*siyil, singil*) kelimesinin kökünü bilmiyoruz. Ancak, bu kelimenin eski bir geçmişe çıktığı açıktır. Bu bakımdan bu kelime Çuvaşça'daki *saväl* biçimiyle kolaylıkla birleştirilebilir.

174. sayfada yazar Çuvaşça *sazan* 'sazan' kelimesinin Tatarcadan geldiğini belirtmemiştir. Türkçe -z- sesine karşılık olarak Çuvaşçada -r- sesinin kullanıldığını biliyoruz. Buna göre bu kelimenin Çuvaşçada **suran* biçimine girmesi gerekirdi. Bu bakımdan Çuvaşça *sazan*'ın Tatarca bir alıntı olduğu açıktır.

Çuvaşça *savät* 'kap' (174. s.) maddesini de düzeltmek gerekir. *Savät*

kelimesinin Türk diyalektlerinde kullanılan *savut* ~ *savit* 'kap', kelimesine dayandığını biliyoruz (H. Paasonen, *Csuvas szójegyzék*. Budapest, 1908).

Egorov bu maddede Çuvaşça *savāt* kelimesinin karşılıklarını sayarken *savut* ~ *savit* kelimesi yanında *sepet* kelimesini de vermiştir: Türkçe *sepet*, Türkmençe *sebet*, Özbekçe *savat* 'sepet' ... Bu maddenin sonunda bu kelimenin "muhtemel olarak Farsçadan alındığı" belirtilmiştir.

Türkçe *sepet* (~ Türkmençe *sebet* ...) kelimesinin Farsçadan alındığını biliyoruz. Anlam farklarını göz önünde tutmayan yazar, Türkçe *savut* ~ *savit* kelimesini Farsça *sepet* biçimiyle birleştirmekle aldanmıştır. Yalnız ses benzerliğine dayanan bu birleştirme yanlıştır.

175. sayfada Çuvaşça *sakāl*, *sakāta* 'hasamak' kelimesine karşılık olarak yalnız Türkçe *seki* biçimi verilmiştir. Oysa Türkçede *seki* kelimesi yanında *sekil* biçimi de kullanılır.

177. sayfada yazar 'erişte' anlamına gelen Çuvaşça *salma* kelimesini Tatarca *salma* ve Başkurtça *halma* kelimeleriyle birleştirmiştir. Bu verilere göre, Çuvaşça *salma* kelimesinin Tatarcadan alındığı büsbütün açıktır.

193. s. Egorov'un çalışma yöntemi bakımından *sukkār* 'kör' maddesi de tipik bir örnektir. Bu maddede Çuvaşça *sukkār* kelimesini açıklarken yazar Türkçe *kör* kelimesi yanında Kazakça, Kara Kalpakça, Nogayca *sokır* Tatarca *sukır*, Başkurtça *hukır* ... kelimelerini de veriyor. Türkçe *kör* ve *sokur* kelimeleri arasında *étymologique* bir bağlantı bulunduğunu kabul eden Egorov, *kör* kelimesinin "muhtemel olarak" Farsçadan alındığını da ekliyor.

Türkçe *kör* kelimesinin Farsçadan geldiği muhakkaktır. Ancak, *sokur* kelimesini de *kör* (> *kor*, *kur*) kelimesiyle birleştirmeye kalkmak yersizdir.

202. s. Çuvaşça *samrāk* 'genç' kelimesinin Türkçe karşılığını bilmiyoruz. Ancak, *samrāk* biçimiyle Macarca *gyermek* 'çocuk' kelimesi arasında ses ve anlam bakımlarından büyük bir yakınlık vardır. M. Räsänen, *Die tschuwas-sischen Lehnwörter im Tscheremissischen* (MSFOu XLVIII) Macarca *gyermek*'in Türkçeden geldiğini ileri sürmüştü. Z. Gombocz (Körösi Csoma-Archivum I, 84) Räsänen'in eserini eleştirirken bu kelimenin yalnız Çuvaşçada kullanıldığını belirtmişti. L. Räsönyi, 1966'da çıkan bir yazısında (Reşid Rahmeti Arat için. Ankara, 1966. 382-387. s.) tekrar Çuvaşça *samrāk*'la Macarca *gyermek* arasındaki ilişki üzerinde durmuştur.

205. sayfada Çuvaşça *sākän-* 'diz çökmek' kelimesinin Türkçe karşılıkları arasında *yükün-* 'diz çökmek' kelimesi yanında *çök-* (~ *çük-*) kökü de verilmiştir. Çuvaşçadaki biçimin *çök-*'le birleştirilmesi yanlıştır.

Çuvaşça *şäl* 'kaynak, pınar, kuyu' kelimesinin Türkçe karşılığı olarak Egorov *yul* 'çay, kaynak' kelimesini veriyor (206. s.). Bu kelimenin Türk diyalektlerinde çok eski bir geçmişe çıktığını biliyoruz (P. Pelliot: T'oung Pao XXVII, 189-190; D. Sinor: Studia Orientalia XXVIII, 7: 1-8). Çağdaş Türk diyalektlerin de *çul* 'ırmak' biçimi de kullanılır. Ancak, Azerî ağızlarında kullanılan *çulye* kelimesi, hem ses hem anlam bakımlarından Çuvaşça *şäl*'la birleştirilemez.

Egorov, bu maddede Çuvaşça *şäl* kelimesinin karşılığı olarak Türkçe ve Gagavuzca *kuyu* kelimesini de saymıştır. Bu kelimenin *kuduk* biçiminden çıktığını biliyoruz. Bu bakımdan Çuvaşça *şäl* kelimesinin Türkçe *kuyu* (< *kuduk*) biçimiyle birleştirilmesi olanaksızdır.

207. sayfada Çuvaşça *şänäh* 'un' kelimesi Türkçe *un*'la birleştirilmiştir: *un* > *yun* > *şun* > *şänäh*. Ancak, Türkçe *un* kelimesinin Çince'den geldiği belirtilmemiştir. Anlaşılan yazar bu yoldaki yazılardan habersiz kalmıştır. Benim bildiğime göre, P. Pelliot (T'oung Pao XXXI, 177), Türkçe *un* kelimesinin muhtemel olarak Çince'den alındığını belirtmişti. L. Ligeti (Journal Asiatique 1938, 192) ve M. Räsänen (Studia Orientalia XV, 87, 189) gibi yazarlar bu kelimeyi Korece (Ligeti: "sino-coréen") *pun* 'un' biçimiyle birleştirmişlerdir. G. J. Ramstedt'e göre (Annales Academiae Scientiarum Fennicae, Series B, XXVII, 246) Korece *pun* kelimesi Çince'den gelen bir alıntıdır. A. J. Joki (Die Lehnwörter des Sajansamojedischen. Helsinki, 1952. 366-367. s.) de *pun*'un Çince'den geldiğini kabul etmiştir. Ancak, Joki Türkçe *un* kelimesinin Çince'den geldiği düşüncesine büsbütün katılmamıştır. Ona göre, bu kelimenin Türkçe *oğ-* (*ov-*, *uv-*, *ü-*) kökünden gelmesi ihtimali üzerinde de durulabilir. Esasen W. Bang (Keleti Szemle XVII, 14-15) da *un* kelimesinin *uv-* kökünden çıktığını ileri sürmüştü. M. Räsänen de Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen (Helsinki, 1969) adlı sözlüğünde (514. s.) *un* kelimesinin doğrudan doğruya *uğ* kökünden geldiğini belirtmekle yetinmiştir. G. Clauson (An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. Oxford, 1972. 166. s.) *un* kelimesinin bütün çağdaş Türk diyalektlerinde kullanıldığını belirtmişse de, Çuvaşça *şänäh* biçimini vermemiştir.

209. sayfada *şesen* 'güzel, sevimli' kelimesinin Çuvaşça *şes-* 'çiçek açmak, çiçeklenmek' kökünden geldiği belirtiliyor. Bu kelime Çuvaşça yanında birçok Türk diyalektlerinde (*çecen* 'schönrednerisch, beredt') de kullanılır. Ancak, *çecen* kelimesi Moğolcadır. Bu bakımdan *şes-* kökünden geldiği söylenemez.

Çuvaşça *ševë* 'dikiş' kelimesinin karşılıklarını verirken (209. s.) Egorov Başkurtça *yöy*, Tatarca *jöy* kelimeleri yanında Özbekçe *çok* kelimesini de sayıyor. Özbekçe *çok* 'dikiş' kelimesinin bu maddedeki biçimlerle birleştirilmesi ses bakımından güçtür.

Bu maddenin sonunda yazar Kırgızca *tik-* 'dikmek' kelimesini de saymıştır. Bu kelimenin de *ševë* biçimiyle hiç bir ilgisi olamaz.

Bu maddede Macarca *szűcs* 'kürkçü' kelimesinin verilmesi yararlı olurdu. Macarca *szűcs* kelimesinin Çuvaşça *ševëšë* biçiminden geldiğini biliyoruz (Z. Gombocz: MSFOu XXX, 126).

209. s. Çuvaşça *čëkë* 'çığa balığı' kelimesinin Tatarca, Başkurtça ve Türkmençe karşılıkları yanında Kazakça *şokır* kelimesi de verilmiştir. *Čöke* (> *čëkë*) kelimesine benzemeyen bu sonuncu kelimeyi çıkarmak lâzımdır.

212. sayfada 'yüzük' anlamına gelen *šërë* kelimesinin Türkçe karşılıkları verilmiştir. Yalnız, Yakutça *dörö* 'yüzük' kelimesinin de bu karşılıklar arasında verilmesi yanlıştır. Yakutça *dörö* (~ *törö*) kelimesi Moğolcadan alınmıştır (Stanislaw Kalużyński, Mongolische Elemente in der jakutischen Sprache. Warsrawa, 1961. 96. s.).

Bu maddede Macarca *gyűrű* 'yüzük' kelimesi de göz önünde tutulabilir. L. Ligeti, Türkçe *yüzük* (> Macarca *gyűrű*) kelimesinin kökü üzerine güzel bir yazı yazmıştı (A török szöfejtés és török jövevényyszavaink: Magyar Nyelv LIV, 435-450). Yazarın, bu yazıdan habersiz kalması doğaldır.

214. s. Çuvaşça *širëk* 'kızıl ağaç' kelimesinin karşılıklarını sayarken Egorov Kazakça ve Başkurtça gibi diyalektlerde kullanılan kelimeler yanında Tatarca *zirek* (ç: *zirik*) biçimini de vermiştir. Yazarın Tatarca *zirek* biçimini Bugadov'dan aldığı anlaşılıyor (Bugadov: *zirik*). Ancak, Tatarcada *zirik* biçimi yanında *yirëk* kelimesinin de kullanıldığını biliyoruz (H. Paasonen: JSFOu XV, 2: 48; XXI, 1: 27). Tatarcada kullanılan *zirik* ve *yirëk* biçimleri arasında bir ilgi var mıdır, bilmiyorum. Bununla beraber, Çuvaşçada kullanılan *širëk* biçiminin Tatarcadaki *yirëk* kelimesinin karşılığı olduğu açıktır. Nitekim yazarın verdiği Karaçayca *cerk* biçimi de *yirëk* kelimesinin karşılığıdır. Egorov, *širëk* maddesinin sonunda Yakutça *sihik*, *sisik* kelimesini de vermiştir. Ancak, Yakutça *sihik* (*sisik*) biçimiyle *yirëk* kelimesi arasındaki ilgi ses bakımından açıklanmaya muhtaçtır, sanıyorum.

Bu maddenin sonunda Macarca *gyűrű* 'Acer tartarium' kelimesinin de Çuvaşça *şirək* biçimiyle ilgili olduğunu belirtmek yararlı olurdu (Z. Gombocz: MSFOu XXX, 83).

214. sayfada Çuvaşça *şimės* kelimesinin karşılıkları verilmiştir: Türkçe *yemiş*, Özbekçe, Kırgızca *yemiş*, Nogayca *emis*, Kazakça, Kara Kalpakça *jemis* ... gibi. Bunlardan başka, yazar Türkçe *yem* kelimesini de saymış, fakat *yemiş* ve *yem* kelimeleri arasındaki ilişki üzerinde durmamıştır. Çuvaşça *şimės* kelimesinin *şi-* 'yemek' kökünden geldiği açıktır. Ancak, yazar önemli bir özelliği gözden kaçırmıştır. Türkçe *-ş* (ve *-ş-*) sesinin Çuvaşçada *-l* (ve *-l-*) sesiyle karşılandığını biliyoruz. Türkçe *almış* '60' ~ Çuvaşça *utmäl*, Türkçe *yetmiş* '70' ~ Çuvaşça *şitmël*; Türkçe *gümüş* (> *kümüş*) ~ Çuvaşça *këmël*; Türkçe *kış* ~ Çuvaşça *hël*; Türkçe *beş* ~ Çuvaşça *pillék* örneklerinde olduğu gibi. Şu halde, Türkçe *yemiş* kelimesine karşılık Çuvaşçada **şimël* biçiminin kullanılması gerekirdi. Bu sebeple, *şimės* biçimi, Çuvaşça için normal sayılamaz.

Egorov, sözlüğün birçok maddelerinde eski Çuvaşçadan gelen Macarca kelimeleri belirtmiştir. Bu maddede de Çuvaşça *şimės* kelimesinin tarihi bakımından Macarca *gyümölcs* 'yemiş' kelimesinin tanıklığından yararlanmak gerekirdi. Z. Gombocz, Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache (Helsinki, 1912) adlı klasik eserinde (81-82. s.) Macarca *gyümölcs* kelimesinin Çuvaşça **cimiş* biçiminden geldiğini belirtmişti. Ancak, Macarcadaki eski Türkçe kelimelerde Türkçe *-ş* (ve *-ş-*) sesinin Çuvaşçada olduğu gibi *-l* (ve *-l-*) sesiyle karşılandığını biliyoruz. Türkçe *tüş* ~ Macarca *dél* 'Mittag, Süden' sözünde olduğu gibi. Buna göre, Macarca *gyümölcs* biçimindeki *cs* sesi açıklanmaya muhtaçtır. Moğolca *cimis* biçimi Türkçeden alınmıştır.

214. s. Çuvaşça *şirēm* 'yirmi' biçiminin Türkçe *yirmi* (< *yigirmi*) kelimesine dayandığını biliyoruz. Egorov, Türk diyalektlerinde kullanılan eski ve yeni birtakım biçimleri saydıktan sonra, *yirmi* kelimesinin Çuvaşça *yëkër* 'ikiz', 'Türkçe *ikiz* + *-ma*, *-măș* 'on' kelimelerinden geldiğini bir tahmin olarak belirtmiştir. Türkçe *yirmi* (< *yigirmi*) kelimesinin *iki* (~ *yiki*) sayısından geldiği düşüncesi eskidir. Türkoloji yayınlarında bu ilgi üzerinde sık sık durulmuştur. Örnek olarak G. J. Ramstedt'i anabiliriz. Ramstedt *yigirmi* kelimesinin Türkçe *yiki* (~ *iki*) ile Moğolca *arban* '10' sayılarının birleşmesinden meydana geldiğini ileri sürmüştü. Ramstedt'in bu düşüncesi uzun uzun tartışılmaya muhtaç olabilir. Ancak Egorov, eski bir açıklama olarak bu etimolojiyi verebilirdi.

Egorov'un ileri sürdüğü açıklamaya gelince: *-ma* (~ *-mâş*) '10' kelimesinin Çuvaşçada kullanıldığını bilmiyoruz. Çuvaşçada 10 sayısının adı *vun* (~ Türkçe *on*)'dur. Egorov'un verdiği *-mâş* (~ *-ma*) kelimesinin bir tahminden başka bir şey olmadığı anlaşılıyor. Bu biçimleri ileri sürerken yazarın Çuvaşça *śitmĕl* '70' (~ Türkçe *yetmiş*) ve *utmĕl* '60' (~ Türkçe *altmış*) kelimelerini göz önünde tuttuğunu tahmin ediyorum. Türkçe *altmış* ve *yetmiş* kelimeleri *altı* ve *yedi* köklerine dayanmaktadır. Türkçe *seksen* (< *sekiz on*) ve *doksan* (< *dokuz on*) kelimeleri gibi, *altmış* kelimesinin *altı* + *-miş*, *yetmiş* kelimesinin *yedi* (~ *yedi*) + *-miş* biçiminden geldiği ileri sürülmüştür. Bu biçimlerde *-miş* (veya *-miş*) ekinin '10' anlamına geldiği kolaylıkla tahmin edilebilir. Nitekim Türk diyalektlerinde *altmış* kelimesi yerine *altan* (< *alton* < *altı on*), *yetmiş* kelimesi yerine de *yetten* (< *yetton* < *yetti on*, *yeti on*) gibi birtakım biçimler kullanılır. Bu bakımdan Türkçe *altmış* ve *yetmiş* kelimelerine dayanılarak Türkçede '10' anlamına gelen *-miş* (veya *-miş*) ekinin varlığı düşünülebilir. Ramstedt'e göre (JSFOu XXIV, 1: 16), *altmış* ve *yetmiş* kelimelerindeki *-miş* (~ *-miş*) eki deverbil bir ektir. J. Németh (Analecta Orientalia memoriae Alexandri Csoma de Kőrös dicata. Budapestini, 1942-1947. 82. s.) *-miş* (~ *-miş*) ekinin Ural dillerindeki karşılıkları üzerinde dururken *-miş* (~ *-miş*) ekindeki *-ş* sesinin *-s*'den çıktığını savunmuştur. ("Das türkische *-s* geht meines Erachtens auf ursprüngliches *-s* zurück.") Ancak, Németh'in bu inancı kolay kolay kabul edilemez, sanırım. Çuvaşça *utmĕl* ve *śitmĕl* biçimleri karşısında Türkçede ancak *altmış* ve *yetmiş* biçimleri düşünülebilir.

216. s. Egorov, Çuvaşça *śul* 'yıl' biçimini Yakutça *sil*, Türkçe, Türkmence, Nogayca, Başkurtça *yıl* ... gibi birtakım kelimelerle birleştirmekle yetinmemiş, ayrıca Türk diyalektlerinde kullanılan *yaş* kelimesini de vermiştir. Ancak, Türkçe *yıl* ve *yaş* biçimleri arasındaki ilişki henüz açıklanmamıştır. Anlam bakımından bu iki biçim arasındaki yakınlık açıktır. Buna rağmen ses bakımından bu iki biçim arasındaki yakınlık tartışılmaya muhtaçtır. Bu sebeple, bu maddeye karşılık olarak yalnız *yıl* kelimesi alınabilirdi.

220. s. Çuvaşça *śurām* maddesinde verilen karşılıklara Türkçe *yağrın* kelimesi de eklenebilir. Ayrıca, bu maddede L. Rásonyi'nin eski bir yazısı da anılabilirdi (Szárny: Magyar Nyelv). Rásonyi bu yazısında Macarca *szárny* 'kanat' kelimesinin Türkçeden alındığını ispata çalışmıştı.

221. sayfada *śurta* 'mum' maddesinde Macarca *gyertya* 'mum' kelimesi de verilebilirdi (Z. Gombocz: MSFOu XXX, 78-80. s.)

224. sayfada Çuvaşça *śur-* 'yazmak' kelimesinin Türkçe karşılıkları üzerinde duran yazar, *yaz-* (> *caz-*) biçimini vermekle yetinmemiş, Yakutça *su-*

ruy- 'yazmak' ve *suruk* 'yazı' kelimelerini de eklemiştir. Bu maddede Yakutça biçimlerin verilmesi yanlıştır. Yakutça *suruy-* ve *suruk* kelimeleri Moğolcadan alınmıştır (Stanislaw Kalużyński, *Mongolische Elemente in der jakutischen Sprache*. Warszawa, 1961. 23, 47, 125. s.). Buna karşılık, bu maddede Macarca *ír* 'yazmak' kelimesinin verilmesi gerekirdi (Z. Gombocz: *MSFOu XXX*, 87-88. s.).

225. s. Çuvaşça *śulăh* 'suç' maddesi de düzeltilmeye muhtaçtır. Egorov, karşılık olarak 'yanlış, suç, cinayet' anlamına gelen *d'azık* (Verbickiy) kelimesini vermişse de, aldanmıştır. Anlam bakımından bu birleştirmeye karşı bir şey söylenemez. Ancak, fonetik bakımından Çuvaşça *śulăh* kelimesi *d'azık* (~ Türkçe *yazık*) biçimiyle birleştirilemez. Türkçe *yazık* kelimesinin Çuvaşça karşılığı olarak *-r-*'li bir biçim (**śırăk*) beklenirdi. Yazar bu kelimedeki Türkçe *-z-* sesinin Çuvaşçada *-l-*'ye çevrildiğini belirtmiştir. Benim bildiğime göre, Çuvaşçada buna benzer başka bir örnek yoktur. Bu sebeple, Çuvaşça *śulăh* kelimesinin Türkçe *yazık* kelimesiyle birleştirilmesi düşünülemez.

Bence Çuvaşça *śulăh* kelimesi Kıpçakça *ilik* 'suç' kelimesiyle birleştirilebilir: *ilik* > **yilik* > *śulăh*. Et-Tuhfet'te geçen bu kelimeyi T. Halasi-Kun (Dil v̄ Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi V, 25) da Çuvaşça *śulăh* biçimiyle birleştirmişti.

226. sayfada Egorov Çuvaşça *śurla* 'yemiş' kelimesinin karşılıkları arasında Tatarca *jilek*, Başkurtça *elek*, Türkçe *çilek*, Uygurca *yemiş*, Hakasça *çistek* 'yemiş' gibi birtakım verileri saymıştır. Yazar, bu verilerle de yetinmeyerek, bu kelimenin *ye-* (Uygurca) 'yemek' kökünden geldiğini belirtmiş, ayrıca *elek* kelimesinin **ed-lek* biçiminden çıktığını yazmıştır.

Bu madde de birçok bakımlardan düzeltilmeye muhtaçtır. Bir kez Uygurca *yemiş* kelimesinin Çuvaşça *śurla* biçimiyle birleştirilmesi yanlıştır. *Yemiş* kelimesi Türk diyalektlerinde eskiden beri kullanılan bir kelimedir. Bu kelimenin Çuvaşçada da kullanıldığını biliyoruz (*śimės*). Türkçe *çilek* kelimesinin Çuvaşça *śurla* biçimiyle birleştirilmesi de büsbütün yanlıştır.

226. s. Çuvaşça *śutar*, *śatar* 'yastık' kelimesine gelince: Egorov Uygurca *yastuk*, Türkçe *yastık*, Türkmençe *yassık*, Kırgızca, Kazakça *jasık*, Kara Kalpakça *dastık*, Nogayca *yastık*, Tatarca *yastık*, Yakutça *sittik* ... gibi birtakım verileri karşılık olarak almıştır. Bunlara ek olarak, yazar Çuvaşça, Yakutça, Uygurca, Özbekçe, Türkmençe kelimelerin "muhtemel olarak" *yat-* kökünden geldiğini belirtmiştir (Çuvaşça **śıt-*, Yakutça *sıt-*, Türkçe, Türkmençe, Tatarca ... *yat-*). Ona göre, *yastık* biçimi *dissimilation* sonunda **yattık* kelimesinden çıkmıştır. Yakutçada kullanılan *sittik* biçimi ise *dissimilation*'suz bir biçim olarak **yattık* kelimesinin karşılığıdır.

Egorov, Çuvaşça *şutar*, *şatar* kelimesinin de *yat-* (\sim Çuvaşça **sit-*) kökünden geldiğini belirtmiş, fakat *şutar* biçimi üzerinde yapı bakımından durmamıştır.

Bu açıklamalarla yetinmeyen yazar, bu maddenin sonunda, Kırgızca, Kazakça, Kara Kalpakça ... gibi diyalektlerde kullanılan *yasuk* kelimesinin *yasta-* kökünden geldiğini de eklemiştir.

Bu duruma göre, bu maddede bir tutmazlık vardır: Maddenin birinci bölümünde *yasuk* kelimesinin *yat-* kökünden geldiğini ileri süren yazar, maddenin ikinci bölümünde bu kelimenin *yasta-* köküne dayandığını belirtiyor!

236. s. Çuvaşça *tälmaç* 'dilmaç' kelimesi Tatarcadan alınmıştır (*tlmaç*). Son yıllarda Türkçe *tlmaç* kelimesi üzerinde P. Jyrkenkallio (Studia Orientalia XVII, 8) ve J. Németh (Acta Orientalia Hungarica VIII, 1-8) durmuşlardır.

239. s. Çuvaşça *täri* 'çayır kuşu, toygar' kelimesinin karşılıkları arasında *torgay* (\sim *turgay*) kelimesi yanında Türkçe *toygar* biçimini de göz önünde tutmak gerekir.

244. sayfada *tëve* 'deve' maddesinde Macarca *teve* (Z. Gombocz: MSFOu XXX, 129. s.) kelimesi verilmediği gibi, *tëkër* 'ayna' maddesinde de Macarca *tükör* (Z. Gombocz: MSFOu XXX, 134) kelimesi üzerinde durulmamıştır. Türkçe *deve* ($<$ *teve*) kelimesinin Moğolca karşılığı da ilginçtir (*temegen*).

246. sayfada *tënël* 'dingil' maddesinde Macarca *tengely* biçimi de verilebilirdi (Z. Gombocz: MSFOu XXX, 128).

259. sayfada *tură* 'tanrı' kelimesinin Türkçe karşılıklarını verdikten sonra yazar Sumerce *dingir* 'gökyüzü' kelimesini de eklemiştir. Ancak, B. Landsberger'in belirttiği gibi (Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi I, 5. sayı 96. s.) *dingir*'le Türkçe *tenri* ($>$ *tanrı*) arasında bir bağlantı düşünülemez.

267. sayfada *tüs-* 'dayanmak, tahammül etmek' maddesinde Türk diyalektlerinde kullanılan *töz-* (\sim *tüz-*) biçiminin Tatarcadan alındığı belirtilmemiştir. Ancak, Macarca *tür* kelimesine dayanarak Çuvaşçada **tör-* biçiminin de kullanıldığını biliyoruz (Z. Gombocz: MSFOu XXX, 134-135).

268. sayfada Çuvaşça *tına* 'dana' kelimesinin Türkçe karşılıkları arasında *dönen* kelimesi de verilmiştir. Bu kelimenin Moğolcadan geldiğini biliyoruz. Bu bakımdan, Türkçe *tana* ($>$ *dana*) kelimesinin Türk diyalektlerinde kullanılan Moğolca *dönen* kelimesiyle birleştirilmesi yanlıştır. Bu maddede Macarca *tinó* 'dana' kelimesinin Türkçeden alındığı da belirtilebilirdi (Z. Gombocz: MSFOu XXX, 130).

273. sayfada *ulma* (~ Türkçe *alma* 'elma') maddesinde *alma* kelimesinin kökeni üzerinde duran Egorov, B. Munkácsi'nin eski bir yazısını kullanmıştır. Oysa son yıllarda kelimenin kökeniyle ilgili olarak birçok yeni yazılar çıkmıştır.

275. s. Çuvaşça *urā* 'ayık' kelimesinin Türkçe karşılıkları arasında *ayık* (ve *ayuk*) biçimlerini veren yazar, Altay diyalektinde kullanılan *erül* 'ayık' kelimesini de saymıştır. Moğolcadan geldiği anlaşılan bu kelimeye bu maddede yer verilmesi gereksizdir.

275. s. Çuvaşça *uram* 'sokak' kelimesi Türk diyalektlerinde kullanılan *uram* (~ *oram*) biçimiyle birleştirilmiştir. Bu kelimenin Moğolcadan alındığını da belirtmek gerekirdi.

276. sayfada Çuvaşça *urtāş* 'ardıç' kelimesinin karşılıkları arasında Türkçe *ardıç* ~ Altayca, Tatarca, Başkurtça *artış* ... kelimeleri yanında Kırgızca, Türkmençe *arça*, Özbekçe *karaarça*, Kazakça, Kara Kalpakça *arşa* biçimlerinin verilmesi gereksizdir.

291-292. s. Çuvaşça *hāmāş*, *humāş* 'kamuş' kelimesi de Tatarcadan alınmıştır.

293. s. Çuvaşça *hāmār* 'kunduz' kelimesinin karşılıkları veren Egorov, Türkçe *kunduz* kelimesinin Arapçadan geldiğini belirtmiştir. Oysa eskiden beri bütün Türk diyalektlerinde kullanıldığını bildiğimiz bu kelime Arapçadan alınmış olamaz. J. Németh'e göre (*Analecta Orientalia memoriae Alexandri Csoma de Kőrös dicata*. Budapestini, 1942-1947. 76. s.), Türkçe *kunduz* kelimesi Macarca *hód* 'castor, fiber, lutra' biçimiyle birleştirilebilir. Macarca *hód* kelimesinin Ugor dillerinde de karşılıkları vardır.

294-295. sayfalarda *hārḥām* kelimesinin Türkçe karşılığı olarak hem *kün*, hem de *kırkın* kelimeleri verilmiştir. Çuvaşça *hārḥām* biçiminin yalnız *kırkın* kelimesine dayandığı açıktır. Bu sebeple, bu maddede eski Türkçe *kün* kelimesine yer vermek gereksizdir.

Çuvaşça *hēvel* 'güneş' kelimesine gelince: Egorov (297. s.) bu biçimi Türk diyalektlerinde kullanılan *kuyaş* (> *koyaş*) kelimesiyle birleştirmiştir. Yazar, buna ek olarak, *kuyaş* kelimesinin Türkçe *küy-*, *köy-* 'yanmak' kökünden geldiğini de belirtmiştir.

Çuvaşça *hēvel* ~ *kuyaş* birleştirmesi ses bakımından normaldir. Çuvaşça *hēvel* biçiminin *kuyaş* kelimesinden çıktığı eskiden beri biliniyordu. Türkçe *kuyaş* kelimesinin *küy-*, *köy-* kökünden geldiği düşüncesi yenidir. Ancak, gerek *vocalisme* gerek *consonantisme* bakımlarından *kuyaş* kelimesiyle *küy-*, *köy-* kökü arasında bir bağlantı kurulamaz.

Çuvaşça *hēsēr* 'kısır' kelimesinin Türkçe karşılıkları arasında Kırgızca, Kara Kalpakça, Özbekçe, Kumukça, Tatarca, Başkurtça *kısır*, Özbekçe *kisir*, Türkmençe *gısır* ... biçimleri verilmiştir (300. s.). Egorov'a göre, Çuvaşça *hēsēr* kelimesi **hērsēr* 'kızsız' (Çuvaşça *hēr* ~ Türkçe *kız* + *-sēr* ~ *-sız*) biçiminden çıkmıştır. Bu etimolojiyi desteklemek üzere yazar Moğolca *kegüser* (*küser*) 'kısır' kelimesinin tanıklığına dayanıyor.

Yazar bu açıklamayı ileri sürerken yalnız Çuvaşça *hēsēr* biçimini göz önünde tutmuştur. Oysa bu kelimenin bütün Türk diyalektlerinde kullanıldığını biliyoruz. Egorov'un etimolojisine göre, Türk diyalektlerinde **kızsız* biçiminin kullanılması gerekirdi. Şu halde, yazarın ileri sürdüğü açıklama bütün Türk diyalektleri bakımından kabul edilemez. Yoksa yazar, Türk diyalektlerindeki *kısır* biçiminin Çuvaşçadan geldiğini mi düşünmüştür, bilmiyorum. Çuvaşçada komşu Türk diyalektlerinden alınmış birçok kelimeler vardır. Bu konuda N. Poppe'nin *Die türkischen Lehnwörter im Tschuwassischen* (Ungarische Jahrbücher V, 1927, 151-167) adlı yazısı önemli bir katkı olarak anlâbilir. Buna karşılık, Çuvaşçadan da Tatarca, Mişerce, Başkurtça gibi diyalektlere birtakım Çuvaşça biçimlerin geçtiğini biliyoruz. Ancak, Türkçe, Türkmençe veya Kara Kalpakça gibi uzak diyalektlerde Çuvaşça biçimlere rastlanmaz. Bu bakımdan Egorov'un ileri sürdüğü açıklamaya katılmak güçtür. Buna benzer bir düşünce N. Poppe tarafından da ileri sürülmüştü.

302. sayfada yazar, Çuvaşça *huyhă* 'kaygı' biçiminin Türkçe karşılığı olarak *kaygı* kelimesini vermekle yetinmemiş, Türkçe *kaygı* (< *kadgu*) kelimesinin 'yanmak' anlamına gelen *küy-*, *köy-* kökünden çıktığını da eklemiştir.

Türkçe *kaygı* kelimesi, Eski Türkçede *kadgu* biçiminde kullanılıyordu. Bu biçimin *köy-* kökünden gelmesi, hem *vocalisme* hem de *consonantisme* bakımlarından olanaksızdır.

Çuvaşça *huyhă* biçimi *-y-* sesi dolayısıyla Tatarcadan alınmıştır (*kaygı*) (N. Poppe: Ungarische Jahrbücher VII, 155).

307. s. Çuvaşça 'kazan' anlamına gelen *huran* kelimesinin Türkçe *kazan* (< *kazgan*) kelimesinden çıktığını biliyoruz. Egorov, Çuvaşça *huran* biçiminin Türkçe karşılıklarını sayarken Hakasça *hazan*, Türkçe, Kırgızca, Kazakça, Kara Kalpakça, Nogayca, Tatarca, Başkurtça *kazan*, Türkmençe *gazan* biçimlerini vermiştir. Bunlardan başka, yazar bu kelimenin karşılıkları arasında Gagavuzca *haran* kelimesini de saymıştır.

İlk bakışta Gagavuzca *haran* biçimiyle Türkçe *kazan* (< *kazgan*) kelimesi arasında ses ve anlam bakımlarından büyük bir benzerlik göze çarpar.

Ancak, bu benzerliğe rağmen Gagavuzca *haran* kelimesi Türkçe *kazan* kelimesiyle birleştirilemez.

Gagavuzca *haran* biçimi Türkçeden alınmıştır. Bu kelime Anadolu ve Balkan ağzlarında *harani* (> *haranı*) biçiminde kullanılır. Anadolu'nun birçok yerlerinde kullanılan *hereni* biçimi bu sonuncu kelimedenden çıkmıştır. Türkçe *harani* (> *haranı*) kelimesinin Farsçadan geldiğini biliyoruz (Farsça *harānī*). Bu sebeple, Türkçe *kazan* kelimesiyle halk arasında kullanılan *harani* kelimesi arasında *étymologique* bir bağlantı kurulamaz. Gagavuzcada *kazan* kelimesinin kullanılması da *haran*'ın *kazan*'la birleştirilemeyeceğine açık bir örnektir.

Türkçe *harani* kelimesi Bulgarca, Sırpça, Rumence gibi Balkan dillerinde de kullanılır. Bundan elli yıl önce bir Bulgar yazarı, bu kelimenin Eski Bulgarcadan geldiğini ileri sürmüştü. 1941'de Rodna reç (Sofya) dergisinde çıkan bir yazımda (XV, 81-82) bu iddianın sağlam bir esasa dayanmadığını belirtmiştim.

Bu veriler karşısında Gagavuzca *haran* biçiminin Türkçe *kazan* (~ Çuvaşça *hurān*) kelimesiyle birleştirilmesine olanak kalmamıştır, sanırım.

İvan Duridanov, 1960'ta çıkan bir yazısında (Stari tyurkski zaemki v bālgarski ezik. İzsledvaniya v čest na Marin S. Drinov. Sofya, 1960. 429-446. s.) Bulgarca *charanija* kelimesinin kökeni üzerinde durmuştur. Ancak, Duridanov'un bu yazısını Ankara'da bulamadım.

308. sayfada Çuvaşça *hurān* 'kayın ağacı' kelimesinin karşılıkları verilmiştir: Özbekçe *kayın*, Kırgızca, Kazakça *kayın*, Kara Kalpakça *kayın*, Nogayca, Başkurtça *kayın*, Türkmence *gayın*, Sagayca, Şorca *kazın*, Tuvaca *hadın*, Hakasça *hazın*, Yakutça *hatın*. Bu verilerden anlaşıldığına göre, bu kelime **kadın* biçiminden çıkmıştır. Bu bakımdan bu biçimlerin Moğolca *hus(an)* kelimesiyle karşılaştırılması düşünülemez.

Çuvaşça *hurāntaş* kelimesi (308. s.), Egorov'un belirttiği gibi, komşu Türk diyalektlerinden alınmıştır (< *karındaş* 'kardeş'). Türkçe *karındaş* kelimesinin *karın* (~ Çuvaşça *hurām*) kökünden geldiğini belirten yazar, bu kelimenin Çuvaşçada *hurāntaş* biçimine girmesi gerektiğini yazıyor.

Türkçe *karın* kelimesinin Çuvaşça karşılığı *hurām*'dır. Ancak, Türkçe *altmış* ~ Çuvaşça *utmāl*, Türkçe *yetmiş* ~ Çuvaşça *sitmāl*, Türkçe *gümüş* (< *kümüş*) ~ Çuvaşça *kēmāl* ... örnekleri karşısında Türkçe *karındaş* kelimesinin karşılığı olarak Çuvaşçada *hurāntaş* biçimi beklenemez, sanırım. Bu bakımdan Çuvaşça *hurāntaş* biçiminin Tatarcadan geldiğini kabul etmek gerekir. Nitekim N. Poppe (Ungarische Jahrbücher VII, 155) de Çuvaşça *hurāntaş*'ın Tatarcadan geldiğini belirtmiştir.

309. sayfada Çuvaşça *hurlăhan* 'Frenk üzümü' kelimesi Tatarca *korliğan* 'Frenk üzümü' ve Kazakça *karlığan* 'Bektaşî üzümü' kelimeleriyle birleştirilmiştir. Yazar, bu verileri saydıktan sonra bu maddede Kırgızca, Başkurtça *karağat*, Özbekçe *koragat* 'kara Frenk üzümü' gibi birtakım kelimeler daha vermiştir. Ancak, bu verilerle Çuvaşça *hurlăhan* kelimesi arasında bir ilgi yoktur.

314. sayfada *hıpar* 'haber' maddesinde yazar Türkçe *haber*, Kazakça, Kara Kalpakça, Nogayca, Türkmençe *habar*, Kırgızca *kabar* kelimelerinin Arapçadan alındığını belirtmiştir. Bu maddede Macarca *hír* 'haber' kelimesi de verilebilirdi. Macarca *hír* kelimesinin Türkçeden geldiğini Z. Gombocz (MSFOu XXX, 83-84) kabul etmişti. Ancak, son yıllarda bu kelimenin kökeni Macar dil uzmanları arasında uzun uzun tartışılmıştır.

314. sayfada Çuvaşça *hırām* 'karın' kelimesinin Türkçe karşılıkları belirtilmiştir (*karın, garın, harın...*). Son yıllarda Bulgarca *korem* kelimesinin de Türkçeden geldiği ileri sürülmüştür (E. Boev: Bălgarski ezik XV, 1965, 11).

Egorov'a göre (318. s.), Türkçe *çadır* (~ Çuvaşça *çatâr*) kelimesi Farsçadan alınmıştır.

Bu kelimenin Farsçadan alındığı eskiden beri ileri sürülmüştür. Ancak, J. Németh'e göre (Acta Orientalia Hungarica), bu kelime Türkçedir. Türkçe *çadır* (< *çatır*) kelimesi üzerinde durulurken Németh'in düşüncesini de göz önünde tutmak gerekirdi.

Bundan başka, bu maddede Macarca *sátor* kelimesinin de Türkçeden geldiğinin belirtilmesinde Çuvaşça *çatâr* kelimesinin tarihi bakımından yarar vardır.

Türkçe ç- sesi Çuvaşçada ś-'ye çevrilir. Buna göre, Çuvaşça *çatâr* biçimi Tatarcadan alınmış yeni bir biçimdir (Tatarca *çatır*).

Çuvaşça *şāna* 'sinek' kelimesinin Türkçe *sinek* kelimesine dayandığını biliyoruz. Egorov, bu kelimenin karşılıklarını sayarken (334. s.) *sinek* kelimesi yanında Özbekçe *suna*, Kırgızca, Kazakça, Kara Kalpakça *sono*, Sarı Uygurca *sona* 'büvelek, at sineği', Nogayca *sona* 'eşek arısı' gibi birtakım kelimeler daha vermiştir. Bu kelimelerin Türkçe *sinek*'le birleştirilmesi yanlıştır.

Türkçe *sinek* kelimesi Macarcaya da geçmiştir (*szúnyog* 'sivrisinek'). L. Ligeti (Nyelvtudományi Közlemények XLIX, 271) *szúnyog* biçimini anlam ve ses bakımlarından açıklamaya çalışmıştır.

335. sayfada Çuvaşça *şırśa* 'boncuk' kelimesinin Türkçe karşılığını bulamadığını belirtmekle yetinmiştir. Bana kalırsa, Çuvaşça *şırśa* biçimi Türkçe *sırça* kelimesiyle birleştirilebilir.

Yine 335. sayfada *şart* 'kıl' maddesinde Macarca *serte* (*sörte*) 'Borste' kelimesini de göz önünde tutmak gerekirdi (Z. Gombocz: MSFOu XXX, 117). Gombocz, karşılık olarak Tatarca *şirt* 'die Borsten' (Budago'v) ve Televütçe *şirke*, *şirkeh* (Verbickiy) kelimelerini de vermiştir.

335. sayfada Çuvaşça *şarka* 'bit yumurtası, sirke' kelimesinin karşılıkları verilirken 'bit yumurtası' anlamına gelen Türkçe *sirke* kelimesi, Farsçadan alınmış olan Türkçe *sirke* 'vinaigre' kelimesiyle karıştırılmıştır. Maddenin sonunda Farsça *sirka* 'vinaigre' kelimesi de verilmiştir.

'Bit yumurtası' anlamına gelen *sirke* kelimesi Türkçedir. Macarca *serke* kelimesinin de Türkçeden alındığını biliyoruz (Z. Gombocz: MSFOu XXX, 116-117). Bu kelimenin 'vinaigre' anlamına gelen ve Farsçadan alındığı anlaşılan *sirke* kelimesiyle birleştirilmesi kolay kolay düşünülemez. Bu sebeple, bu maddede bu kelimelerin karıştırılması yanlıştır.

342. s. Çuvaşça *ıyăă*, *ıyăĥ* 'uyku' biçiminin komşu Türk diyalektlerinden geldiği anlaşılıyor.

346. sayfada Çuvaşça *erēm* 'pelin' kelimesinin Türkçe karşılıklarını sıraladıktan sonra Macarca *üröm* 'Wermut' kelimesini de vermek gerekirdi (Z. Gombocz: MSFOu XXX, 136-137). Buna karşılık, Türkmence *evşan* 'pelin' kelimesini bu maddeden çıkarmak gerekir.

347. sayfada Çuvaşça *yulavśa*, *yulavaś* kelimesinin Türkçe *yalavaç* 'peygamber' kelimesinden geldiği belirtildikten sonra, Türk diyalektlerinde 'yolcu' anlamında kullanılan *yolavçı* veya *yulavçı* kelimesi de verilmiştir. Bu verileri saydıktan sonra yazar, bunların Türkçe *yol* (~ *yul*) kökünden geldiğini de eklemiştir. Ancak, Türkçe *yalavaç* kelimesinin *yol* (veya *yolla-*) kökünden geldiği kolay kolay kabul edilemez, sanırım.

355. s. Çuvaşça *yaş* 'genç' kelimesi Tatarcadan alınmıştır (Tatarca *yaş*).

Bu yazımı daha çok uzatmamak için Egorov'un sözlüğü üzerine almış olduğum notlara burada son veriyorum. Yoksa bu eserde düzeltilmeye, bütünlenmeye veya eleştirilmeye muhtaç birçok maddeler daha vardır. Çuvaşça *arpus* 'karpuz' (32. s.), *purăş* 'porsuk' (165. s.), *sur-* 'tükürmek' (196. s.), *şăkăr* 'ekmek' (205. s.), *tapăr* 'eğlek, (230. s.), *tërme* 'hapishane' (248. s.), *ulput* 'büyük çiftlik sahibi' (273. s.) ... maddeleri gibi.

Bu tür eserlerde bu gibi boşluk, eksiklik ve yanlışların bulunması doğal-

dır. Özellikle Çuvaşça gibi bir diyalektin *étymologique* sözlüğü için bu durumu normal saymak gerekir.

Son yıllarda Türk diyalektleri alanında birtakım *étymologique* sözlükler çıktığını biliyoruz. Örneğin Kazakistan Bilimler Akademisi Dil Bilimi Enstitüsü 1966'da Kazak dilinin *étymologique* sözlüğünü yaymıştır. Bunun yanında Ağamusa Ahundov'un Azerî Türkçesinin tarihî-*étymologique* sözlüğü de 1971'de çıkmaya başlamıştır. İşte, Egorov'un sözlüğü bu yolda önemli bir katkıdır. Bundan sonra Türk diyalektleri arasında özel bir yer tutan Yakutçanın *étymologique* sözlüğünün yazılması da Türk dili için büyük bir kazanç olacaktır. Stanislaw Kalużyński'nin 1961'de çıkan *Mongolische Elemente in der jakutisehen Sprache* adlı çalışması bu yolda sağlam bir adımdır.

Son olarak, Türk diyalektleri alanındaki çalışmalarımızda Egorov'un sözlüğünü sık sık kullanacağımızı belirtelim.